

ANADOLU TAKILARI

Binlerce yıl öncesinden bugüne kadar günlük hayatımızın vazgeçilmezlerinden takılar, farklı kültürlerde farklı görünümle karşımıza çıktı, beğenilmenin yanında büyü, korunma, inanç, gösteriş ve asalet amaçlı da kullanıldı. Anadolu'nun kültürel zenginliği takılarına da yansımış görünüyor. Her uygarlık takılara kendi damgasını vurmuş. Binlerce yıllık takılar öylesine hoş ve gösterişli ki, günümüzde de tasarımcılara esin kaynağı oluşturmasına şaşmamalı. Müzede değil de her hangi bir kuyumcunun vitrininde görseniz, hemen satın alırdınız....

İnsan neden takı takar sorusunun akla getirdiği ilk cevap, şüphesiz ki beğenilme arzusu. Takılar, takıldıkları bölgeye dikkat çekerek bu bölgenin güzelliğini ortaya çıkartırlar. Ancak, sadece iç güdüsel amaçlarla kullanılmış değiller. Kültürel antropologlar, takıların süslenme dışında av bereketi sağlamaya ve ya kötü güçlerden korunmaya yönelik muskalar olarak da kullanıldığını düşünüyorlar. Etnologlar, amulet (muska) ve uğurluk amaçlı kullanılan takıların ortaya çıkışını "Dinamist" dünya görüşüne bağlıyorlar. Bu bağlamda, ilkel insan, nesnelere pozitif ve ya negatif güçle yüklü olduğuna inanmış. Tehlikeli kabul ettiği nesnelere kaçınmış. Yararlı saydıklarının mutluluk, sağlık, başarı... getireceğine inanmış. Doğayı dolduran canlı ve cansız nesnelere parlaklık, sağlamlık, kuvvet gibi çarpıcı niteliklerinden etkilenmiş; felakettin ya da mutluluğun bunların içinde saklı olduğuna inanarak onlarla barışık olmayı ve onları kendi hizmetinde kullanmayı düşünmüş. Kuvvetinden etkilendiği vahşi hayvanların, örneğin aslanın pençesini, kaplanın tüylerini, yılanın dişlerini üzerinde bulundurduğunda, bu hayvanların niteliklerinin kendine aktarılacağına, ayrıca onlarla büyüsel bir bağ kuracağına inan-

mış. Amacı ne olursa olsun, binlerce yıl öncesinden bugüne, takılar gündelik hayatın parçası olmuş. Takılara olan bu ilgi, dönemlerinin tekniğiyle birleşince Anadolumuz, arkeologlarca çıkartılan, birçok gösterişli hazinenin merkezi haline gelmiş bulunuyor.

Tüketici paleolitik (yontma taş devri) toplulukların yerini üretimi neolitik çağ (civalı taş çağı) insanları almaya başladığında, mağaralar yerlerini yerleşimlere bırakmışlardı. Bu dönem yerleşim yerlerinden Çatalhöyük'te (Konya) bulunan obsidyenden (volkanik camdan) yapılmış ayna, daha o dönemlerde insanların görünüşlerine önem verdiğinin göstergesi. Neolitik dönem yerleşimlerinde bulunan taş, kemik ve yumuşakçaların kabuklarından yapılmış kolye ve bilezikler, Cafer Höyük'te bulunan yine obsidyen bir bilezik, o günün modasından günümüze kalan örnekleri oluşturuyor.

Anadolu'da ilk kullanılan maden, işlenmesi kolay oluşu ve yüzeye yakın yataklarının bulunması nedeniyle bakır olarak karşımıza çıkıyor. Bakır ve kurşundan sonra MÖ 4000'in başların-

dan itibaren, altın ve gümüş de işlenmeye, ayrıca akik ve kalsedon gibi çekici, canlı renklere sahip süs taşları takı yapımında kullanılmaya başlanmıştır.

İlk Tunç Çağında bakırla kalayın karıştırılması sonucu keşfedilen tunç, takı yapımında da kullanılmaya başlandı. Bu dönemde Anadolu'da ilk kent yapısındaki yerleşimlerin ortaya çıkışıyla, yavaş yavaş ticaret ilişkileri kendini göstermeye başladı. Ticari ilişkiler, takı tekniğinin gelişmesini de sağladı. Bu dönem yerleşimlerinde bulunan göz alıcı takılar, bugünün takı tasarımlarına da esin

kaynağı olabilecek gösterişte. Alacahöyük kral mezarlarında yapılan kazılarda bulunan, döküm tekniğiyle yapılmış boğa, geyik figürleriyle güneş kursları, gelişmiş kuyumculuğun göstergeleri olarak karşımıza çıkıyor. Zincir, bilezik, başları değerli taşlarla süslü iğnelerde, saç tokalarıyla taçlarda; kalıba basma, delik işi, tel örme, burma ve som döküm teknikleri kullanılmaktaydı. Bu dönemde Anadolu uygarlıkları her alanda gelişme gösterdi; şehircilik, heykeltıraşlık ve çömlekçilik zamanının önde gelen merkezlerinden biri oldu.

Batı Anadolu'da, Çanakkale yakınlarındaki Hi-

sarlıtepe Höyük 'ündeki buluntularla bir efsane can buldu ve karşımıza tüm görkemiyle Troia uygarlığı ve hazinesi çıktı. Çağlar boyu bu yer tekrar tekrar inşa edilmiş olduğundan, üst üste gelen arkeolojik katmanlardan oluşur. 1870'te bölgede yürüttüğü kazılarla Homeros efsanesinde adı geçen görkemli Troia ve hazinesini ortaya çıkaran Schliemann hazinesine karşılaşıncaya büyülenmiş olacak, önce hazinede bulunan bazı takılarla karısı Sophia'ı süsledi, daha sonrada buluntuları Almanya'ya taşıdı. 2. Dünya Savaşından sonra hazine Moskova'daki yerini aldı. Türkiye'deyse ancak küçük bir bölümü sergilenilebilmekte. Çok sık gündeme geldiğinden kulağımızın aşına olduğu bu hazinede; üç altın taç, altmış altın küpe, birçok altın iğne ve altın takı, altın ve gümüş vazolar, altın yüzük ve saç tokaları, dört lapislazuli balta, kuruşundan bir kadın idol, taş idoller ve yine birçok kolye taşı yer alıyor.

MÖ 2000 yıllarında Anadolu'da devlet kuran Hititler takı sanatı ve kuyumculuğu ileri bir düzeye taşımışlardır. Hitit takı sanatında, karşımıza altın ve bronzdan yapılmış birçok heykelcik çıkıyor. Muska (amulet) olarak da kullanıldığı düşünülen bu heykelciklerin en ilginç örneklerini; Güneş Tanrısı'nı simgeleyen altın heykelcik ve Güneşin başın arkasında bir hale olarak betimlendiği bir tunç heykelcik oluşturuyor. Hitit'lerde mühür yüzükler de yaygın olarak kullanılmaktaydı. Bu yüzüklerin ticaretle uğraşan kadınlar tarafından da kullanılıyor olması, Hitit kadınlarına verilen önemin göstergesi.

Urartulardaysa, uçları hayvan başı şeklinde bilezikler, madeni kemerler ve günümüz koleksiyoncularının da ilgisini çeken cam kehribar, akik boncuklar çok modaydı. Kemerlerin üzerine kazıma ve kabartma tekniğiyle kutsal hayvanların üzerine basan Urartu tanrıları işlenmiş. Urartu elbiselerini çeşitli motiflerle bezenmiş iğneler süslüyordu. Ancak, iğne dediğimizde ilk akla gelen, Frig

fibulaları oluyor. Elbiseleri tutturmakta kullanılan bu çengelli iğneler, dünyadaki örnekler. MÖ 900-550 'li yıllarda büyük talep gören fibulalar, yoğun olarak dışarıya satılmaktaydı.

Eski çağlarda olduğu gibi günümüzde de altın hala zenginlik, gösteriş sembolü. Lidyalılar ilk parayı (sikke) basmakla kalmamış; Sart Çayı'nın sunduğu altınları, başkentleri Sardes'ta (Manisa yakınları) büyük bir incelikte işlemişler. Dillere destan zenginliklerini "Karun kadar zengin olma" hayalleriyle günümüze kadar taşımışlar.

Takılar tarih boyunca yalnızca zenginlik hayallerini süslemekle kalmıyor, inançları da yansıtır. Pers'ler, taşların kendine özgü güçleri olduğuna inanıyorlardı. Ayrıca Perslerin tek tanrılı Zerdüş't dinindeki üçlüsü; (dünya anası Anahita, ışık ve doğrulukla ilişkilendirilen Ahura Mazda, kötülük ilkesi Ahirman) takılarda üçgen baklava biçimli desenlerle simgeleniyordu.

Helenistik dönemdeyse simgeler mitolojiyle ilişkili. Aşkı ve sevgiyi simgeleyen Aphrodite, mersin ve güvercinle, Zeus (Tanrıların Tanrısı) meşeyle, Apollon (Sanat Tanrısı) defneyle, Athena (Bilgelik Tanrısı) zeytinle, Dionysos (Şarap Tanrısı) sarmaşıkla betimlenir. Ayrıca Artemis'i (İffet Tanrıçası) simgeleyen ay biçimli takılar da yaygındır.

Helenistik dönem, etkisini Anadolu Roma egemenliğine girdiğinde de göstermiş. Roma takılarında, doğudan ve Mısır'dan gelen ajur filigre, emay gibi teknikler de kullanılmış. Romalılar zenginlik ve lükse düşkünlükleriyle tanınıyorlardı. Bu dönemde, değerli ve yarı değerli taşlar kadar bunların camdan takitleri de ilgi görüyordu. Ayrıca, Para ve madalyondan yapılmış takılar da kullanılmış. Bu dönem kadın ve erkeklerinin taktığı yüzükler, süslenmenin dışında asalet, askeri rütbe göstergesi, mühür, tilsim, zehir taşıma, evlilik simgesi ve anahtarlık gibi amaçlarla da kullanılıyordu. Aynı amaçlı yüzük kullanımı, Bizans'ta da görülür. Bizans kuyumculuğunda Roma'dakinden farklı olarak kabartma daha az tercih edilir. Bizans takılarında simgeler, Hıristiyanlık inancının etkisinde. Emay (mine), taş kakma, niello (savat) dönemin yaygın teknikleri. Selçuklu takıları da Bizans takılarıyla benzerlik gösteriyor. Üzerinde Hıristiyanlık simgeleri yoksa, ayır etmek oldukça zor. Selçuklulardan günümüze, Londra British Museum New York Metropolitan ve Berlin'de sergilenen altın gümüş ve bronzdan yapılmış birçok eser kalmış. Selçuklar takı sanatında, döküm niello(savat), delik işi, renkli taş, kakma, kabartma, filigre (telkari) ve granüle (taneleme) gibi birçok gelişmiş teknik kullanılmaktaydılar. Selçuklularda, en çok ilgi gören taşlar firuze, yakut ve inciydi. Ayrıca altın, soylular ve sultanlarca saygınlık göstergesi olarak kullanılıyordu. Halka ve hilal formlu küpeler bu dönemin kadınlarında da ilgi gördüğü, gerdanlıklarınsa hem erkekler hem de kadınlarca kullanıldığı anlaşılıyor. Takıların sadece kadınlara yönelik olduğunu düşünmek yanlış olur. Binlerce yıldır, özellikle de doğuda ta-

kılar erkeklerce yaygın şekilde kullanılmış. Osmanlı kültüründe de, kadınlar kadar süslü olmasa da, erkekler de takı takıyorlardı. Osmanlı'da sanat ve kuyumculuk önem taşır, saray teşkilatı tarafından yönlendirilirdi. Genel olarak Osmanlı takılarında, Anadolu uygarlıklarının, İslam sanatının ve imparatorluğun yayıldığı geniş sınırlardaki kültürlerin etkileri görülür.

Anadolu uygarlıklarından günümüze kalan eserler sadece müze camekânlarını değil, değişik desenlerle günümüz vitrinlerini de süslüyor. Günümüz kuyumcu ve tasarımcıları, geçmişin bu harmanlarından yararlanıyor. Bilinçli ya da bilinçsiz olarak biz, hala Artemis'in simgesi ay şeklinde küpeler kullanıyor ya da atalarımız gibi kötü niyetli bakışları (nazar) uzaklaştıracağını düşündüğümüz boncuklar takıyoruz. Anadolu'nun binlerce yıllık geçmişi takılarla da günümüze kadar ulaşıyor.

Kumru Sardag

- Kaynaklar**
 Köroğlu G., Anadolu Uygarlıklarında Takı., Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü 2004
 Lloyd S., Türkiye'nin Tarihi., TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları., 2000
 Lewin R., Modern İnsanın Kökeni., TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları., 2000
 Akurgal E., Anadolu Kültür Tarihi., TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları., 2000
 Örnek S., İlklerde Din, Büyü, Sanat, Efsane Gerçek Yayinevi., 1995
 Bingöl I., Antik Takılar Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara 1999
 Collon D., Ancient Near Eastern Art, London 1995
 Akyay Meriçboş Y., Antikçağ Anadolu Takıları, İstanbul 2001
 www.anadolumedenyeterimuseesi.gov.tr